

MODERNA I POSTMODERNA

Sljedeći reci neće biti znanstveni rad niti književni esej o modernizmu. Oni će predstavljati samo niz konstatacija i razmišljanja jednog suvremenika koji želi bolje upoznati svoje suputnike te ići ukorak sa svojim vremenom.

»Moderno« naime nije više u modi. Približavajući se koncu XX. stoljeća, namjesto »moderne« sve češće čujemo svježiju kovanicu »postmoderna«. Nalazimo se u nekoj smjeni epoha. Moderna je stigla svome kraju, ulazimo u fazu postmoderne. A to je nova, čudna i neobična riječ. Što ona zapravo znači? U čemu se moderni i postmoderni senzibilitet slažu, a u čemu ne? Koje su značajke moderne i postmoderne? I kakve su njihove perspektive?

To su pitanja koja nas zanimaju.

Moda i moderno

Moderna i postmoderna mogu se promatrati s triju različitih vidika:

— općekulturnog: što one znače u kulturi, civilizaciji, povijesti, filozofiji te načinu mišljenja i vladanja (praxeologija) suvremenog čovjeka

— umjetničkog, tj. njihova uloga u arhitekturi, kiparstvu, slikarstvu, glazbi i književnosti

— religijskog: kako su se odrazile u vjeri, moralu, teologiji, liturgiji i uopće u crkvenom životu?

Ako bismo ovdje zahvatili sva tri motrišta, radnja bi bila preopširna. Obuhvatimo li samo drugi i treći vidik, bili bismo preuski (uostalom, za drugi se aspekt i ne osjećam kompetentan). Stoga ćemo se zadržati na prvom aspektu, ali ćemo, prema potrebi, u nj uključiti i ostale.¹

Počet ćemo od korijena, tj. korijena riječi. Riječ moderan dolazi od latinskoga »modernus«, a ova opet od etimona »modus«, što znači: način, mjera. Iz istog su korijena nastale i ostale izvedenice: modalan, modalitet, modalizam, modelar, modeliranje, modelarstvo, moda, modist,

---

¹H. van LIER, *Le nouvel Age*, Casterman, Tournai 1962; H. LEFEBVRE, *Introduction à la modernité*, Minuit, Paris 1962; R. WELLEK, *A History of Modern Criticism*, VII. izd., London 1968; P. BURGER, *Theorie der Avantgarde*, Suhrkamp, Frankfurt 1974; M. CALINESCU, *Faces of Modernity*, Indiana Univ. Press, Bloomington 1977; A. TODOROVIĆ, *Sociologija mode*, Gradina, Niš 1980; AA. VV., *Modernità*, Ed. Morcelliana, Brescia 1982; G. COTTIER, *Questions de la Modernité*, FAG, Paris 1985; M. LÉVEILLE, *Mythes du monde moderne*, Belarmin, Montréal 1986; P. MONTESPERELLI, *I cattolici nel moderno*, Angeli, Milano 1987.

modulacija, modelator, moderacija, moderator, modifikacija, modernost, modernitet, moderna, modernizam, modernizacija, modernist i sl.

Od zajedničkog korijena »modus« potkraj V. st. Kasiodor je izveo pridjev »modernus«, skovan prema već postojećemu pridjevu »hodiernus« (od hodie = danas), što je u to doba više značio »suvremen« nego »nov«. Izraz moderan je to značenje zadržao kroz čitav srednji vijek: i u duhovnom bogoslovlju (devetio moderna) i u filozofiji (nominalizam: via moderna).

Međutim, u tom istom srednjem vijeku, pridjev je nenadano dobio saveznika u novoj imenici, što je nastala na francuskom govornom području. Ono što je važno kao suvremeno i novo Francuzi su označavali sintagmom »à la mode«, a ta se s vremenom supstantivirala u samoj imenici »la mode« (vrijedno je uočiti feminizaciju roda: ne »le« mode, kao što bi se moglo očekivati, nego »la« mode). No bilo bi pogrešno iz toga zaključiti da je moda samo »un capricho femenino«, kako bi rekli Španjolci. Nova riječ je brzo osvojila svijet. Danas moda kraljuje u svim područjima ljudskog života: u odijevanju, u vladanju, u mišljenju, umjetnosti, književnosti, pa čak i u znanosti i religiji.² Pomodnost je postala opća oznaka suvremenog čovjeka.

Riječ moda povezuje više sličnih značenja: 1. način života, običaji, ponašanje ljudi u jednom određenom vremenu, modern style; 2. ukus časa, duh vremena, suvremena gibanja, prilagođavanje većini; 3. danas najčešće: suvremeno odijevanje, friziranje, zabavljanje, mebliranje (à la mode, after a fashion). Moda je najveći diktator i gotovo neograničena moć suvremenog svijeta. Modni žurnali su najčitanije žensko štivo, a modni saloni nam kroje način odijevanja.

Odakle modi tolika moć? Odgovor bi nas mogao odvući na daleke pute. Bit će dovoljno natuknuti glavne izvore njezine snage: ljudska nezrelost, nesamostalnost pojedinca, utjecaj okoline, zahtjev većine, gregalni instinkt, sklonost prema prilagodbi, privlačnost novoga, težnja za isticanjem i nametanjem općoj pažnji. Moda uglavnom računa s čovjekovim psihičkim slabocama.

U tim istim izvorištima njezine snage uzroci su i njezine slabosti. No ona je sama sebi najveći neprijatelj. Moda, naime, tjera modu. U biti same mode leži njena efemernost. Stoga je Kierkegaard dobro opazio: »Onaj koji ženi vrijeme brzo postaje udovac.« Istu je misao parafrazirao i P. Berger: »Onaj koji se vjenča s modom brzo obudovi.« Ona koja bi morala biti »način i mjera« postaje neumjerenost, dakle i propast.³ Moda je samoubojica koji uvijek nanovo oživljuje. Uza sve to, još od 1929. god. odjekuje svijetom parola Maxa Ernsta: »Neka propadne umjetnost, neka živi moda!«

Pomama za modom je rodila modernost (modernità, modernité, modernidad, Zeitgeist, Zeitgemässigkeit, fashion, up-to-date). Modernim zovemo sve ono što nadilazi staro, klasično, naslijeđeno, ono što još nije bilo ili barem ne onako kako je negda bilo. Moda traži novi, neuobičajene

² O modernoj u Crkvi govorit ćemo kasnije. U znanosti je protiv moderne ustao P. Feyerabend u svojoj knjizi *Against Method*, London 1975.

³ Kako je zgodno iskazano u novolatinskoj izreci: »Est modus in rebus, vates ut Horatius inquit, at modus in solis desit esse modis.«

ni i drukčiji način bivovanja i djelovanja. Moderno je u načelu protivnik svemu što je staro, tradicionalno i konvencionalno.

Pojam modernosti, vidjeli smo, bio je prisutan u svim epohama ljudske povijesti, ali je postao glasan i zahtjevan osobito koncem XIX. i početkom XX. st. I upravo je ta epoha dobila ime »moderna« ili »Moderna«.

Moderna i modernizam

Moderna se rodila iz racionalizma, pozitivizma, naturalizma i materijalizma druge polovice XIX. st., ali s težnjom da ih prevlada.

Posebno je reakcija na stil akademizma što je vladao u umjetnosti. Moderna zapravo nije jedinstven pokret, ona je zajedničko ime za mnogo i raznolika gibanja nastala gotovo u isto vrijeme ili u kratkom razmaku.

Moderna je stvarno zbirka (i zbrka!) mnogih pokreta, šarenog spektra. Sadržajno se oblikovala i izražavala prema rodnom tlu ili temeljnim načelima što ih je zauzimala. U književnosti je nosila imena simbolizma, dekadencije, parnasovštine, futurizma, dadaizma, nadrealizma. U slikarstvu je obuhvaćala impresionizam, ekspresionizam i kubizam, u arhitekturi secesiju i funkcionalizam, u teologiji modernizam, u filozofiji iracionalizam, u znanosti scijentizam, a u politici avangardu. Uza sve razlike, svuda je imala zajedničku crtu: napuštanje tradicije i raskid sa starim.

U svijetu su poznati predstavnici moderne pisci Baudelaire, Proust, Joyce, Faulkner, Hemingway, Woolf, Kafka, Eliot, Valery, Gide, Pound, Rilke, Th. Mann, Strindberg, Ibsen, Pirandello, Majakovski, Brecht itd. Među slikarima Césanne, Monet, Van Gogh, Picasso, Kandinsky, Chagall. Među arhitektima Morris, Loos, Le Corbusier, Gropius, Wright, a među glazbenicima Stravinski, Schönberg i dr. U Hrvatsku su modernu donijeli studenti koji su studirali na europskim sveučilištima, nakon što su bili protjerani iz Zagreba zbog spaljivanja mađarske zastave godine 1895. ⁴ Poznatiji hrvatski modernisti bili su Matoš, Vidrić, Vojnović, Begović, Kamov, Nehajev, Nazor, Marjanović, Kosor, Ujević, a u slikarstvu Kraljević, Račić, Becić, Job, Vidović.

Može li se točno odrediti vremensko razdoblje u kojemu je vladala moderna? Teško, jer je periodizacija pokreta vada teško određiva. O početku moderne epohe svi se uglavnom slažu. To je kraj XIX. st. (la fin de siècle). Njezin je vrhunac bio u prvoj polovici XX. st. A njezin kraj? Prema jednima, to su već tridesete godine našeg stoljeća. Prema drugima, moderna je zakopana u ruševinama II. svjet. rata. Prema trećima, koji je uzimaju široko, moderna se povukla s pozornice tek u šezdesetim godinama (nekako u vrijeme Koncila, premda neki teolozi misle da je ona tek tada uselila u Crkvu). Nije malo ni onih koji drže da je moderna još uvijek živa te se sada krije pod imenom postmoderne ili neomoderne, promijenivši tek neke vanjske označnice.

Teškoće periodiziranja imaju razlog i u samoj naravi moderne. Premda se ona na prvi pogled epohalno suprotstavlja starom poretku i

---

⁴ I. FRANGES, *Povijest hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb 1987, str. 227.

shvaćanju, s vremenom i ona sama postaje nešto staro i konvencionalno, neka tradicija. Kod svake smjene mode postaje »out« ono što je prije bilo »in«. I obratno. U tom prestrojavanju i sama prestaje biti moderna te postaje »démodée«. Stoga je moguć i zaključak: »Modernost nije puko suprotstavljanje novog tradiciji, nego uspostavljanje svojevrsne tradicije novog.«⁵

Za nas je međutim važniji sadržaj moderne od njezinih vremenskih okvira.

Koji su glavni elementi moderne?⁶

Uzevši u obzir kaleidoskop moderne misli, to nije lako odrediti. Mi ćemo istaknuti ono što je zajedničko modernom senzibilitetu. To je dvoje:

1. Odbacivanje svega starog, prezir tradicije, zabacivanje naslijeđenih vrednota, načelno protivljenje prošlosti. Odbacuju se svi tradicionalni motivi i sve tradicionalne forme.

2. Traženje novih putova mišljenja i djelovanja, afirmacija novoga, novi stilovi i oblici (l'art nouveau).

Dakle, *kult novoga!* Ali kakvog novog? Svega novog, samo neka je novo i svježije! Nije važan sadržaj, glavna je otvorenost još-ne-postojećem, nevidenom, nečuvanom i »naprednom«. Moderna je optimističan pogled u budućnost. Neki modernisti razjašnjavaju svoje viđenje novoga: na prakseološkom, društvenom i političkom području to je kult slobode (liberalizam), subjektivnost⁷, emancipacija (ne samo žena), pravda, jednakost, kritičnost, demokracija;

— u umjetnosti to je kraljevstvo ljepote u sebi i po sebi (l'art pour l'art), autonomija umjetnosti, divinizacija estetike, stilski pluralizam, novi oblici stvaranja i nova viđenja stvarnosti;

— u filozofskom objektivu: supremacija razuma, ali s uvažavanjem osjećajne sfere (u tome se moderna razlikuje od prosvjetiteljstva), vjera u napredak, afirmacija sadašnjosti nasuprot historizmu, otkrivanje čovjeka kao subjekta, a zanemarivanje objektivnosti;

— u vjerskom životu je to zabacivanje teorije (dogme) i Objave, vrednovanje iskustva i prakse. Prilagođivanje vjere suvremenim dostignućima znanosti i egzegzeze. Imanencija, sekularizacija, demitologizacija i funkcionalizam;

— s književnog stajališta »moderna znači nemir, traženje i prevrat u osjećajnosti i izrazu, objektivaciju i najavu novih stilskih putova i oblika, no više difuzno otvaranje nego sintezu«. ⁸ Modernisti kao ljudi jesu zanesenjaci, oduševljenici, entuzijasti, slobodari, estete, hedonisti i — veliki naivci.

Kad smo spomenuli moderniste, ne možemo mimoći ni riječ modernizam. Jesu li moderna i modernizam ista stvar? Nisu, premda ih

⁵ M. KOZOMARA u zborniku *Postmoderna.*, Naprijed, Zagreb 1988, str. 65.

⁶ R. GUARDINI, *Das Ende der Neuzeit*, Hess, Basel 1950; O. JENSEN, *Condannati allo sviluppo*, Claudiana, Torino 1981; K. H. BOHRER (Hg), *Mythos und Moderne*, Frankfurt a/Main 1983; J. HABERMAS, *Der philosophische Diskurs der Moderne.*, Suhrkamp, Frankfurt 1985; G. VATTIMO, *La fine della modernità*, Garganti, Milano 1985; A. NITSCHKE, *Junge Rebellen*, Kösel, München 1985; V. ŽMEGAC, *Težišta modernizma*, Liber, Zagreb 1986.

⁷ Za Habermasa je to glavna oznaka moderniteta (op. cit.).

⁸ M. LONČAR u *Rečniku književnih termina*, Nolit, Beograd 1985, str. 448.

ljudi često miješaju. *Modernizam* je posebna struja misli, svjetonazorski pravac, kulturni i umjetnički pokret koji teži isključivo modernome. To je teoretsko i praktično naglašavanje novoga i modernoga, bez vremenskog ograničenja. Duh suvremenosti je srž modernizma. Za nj je bitno novo, tekuće vrijeme, ono koje nadolazi (à-venir!), vrijeme uopće, zapravo bezvremenost.

Moderna (die Moderne) je pak vremensko-historijska kategorija, vezana za jedan određen vremenski isječak, za onaj trenutak u kojemu je moderno bilo ideal tog časa. To je dakle epoha, razdoblje, vremenski locirano, u kojem je moderno dobilo puno pravo glasa. U njoj modernizam ne mora biti jedini pravac, ali ipak prevladava. Premda je u teoriji svako novo doba moderno, ipak je izraz »moderna« tipičan naziv za posve određeno doba u kojem je zavladao modernizam. To je, kako smo već vidjeli, »la fin de siècle« i XX. st.

Modernizam je izmislila Europa. Ona ga je posudila Sjevernoj Americi, gdje je potpuno zavladao (i postao »moderna«). No tamo se već istrošio i povratio nam se pod imenom postmoderne.

Pojam modernizam skovan je početkom našeg stoljeća u crkvenim krugovima. Tim je imenom nazvan religiozni pokret u Europi u prvim godinama našeg stoljeća.⁹ Potaknut protestantskim liberalizmom taj je pokret želio pomiriti Crkvu s modernim društvom, znanostu i suvremenim filozofskim strujanjima. Na kraju je postao kao kapitulacija vjere pred modernim mentalitetom, pozitivizmom, evolucionizmom, subjektivizmom i pomodnošću novog naraštaja. Vjerski modernizam naučavali su A. Loisy, G. Tyrrell, E. le Roy, R. Murri, A. Fogazzaro i dr. Modernizam je crkveno Učiteljstvo i službeno osudilo (*Lamentabili, Pascendi* 1907).¹⁰

Neko vrijeme pokret je zamro, da bi opet oživio poslije II. svjetskog rata (pod utjecajem Bonhöeffera, zrelost modernog svijeta; i Bultmanna: demitologizacija Biblije, i sl). Modernistički Bog ima »zuviel Tinte im Blut, zuviel dünne Theologentinte«, kako se izrazio njemački književnik W. Borchert.¹¹ No II. vatikanski sabor nije odgovorio na modernu ili »novu« teologiju jezikom Pija X, pače je preporučio čitanje »znakova vremena«.

Pojam modernizma nije se zadržao u krilu teologije. Doživio je veliki »bum« i postao miljenik svih područja kulture i umjetnosti. Najviše je pustio korijenje u književnosti. U Lat. Americi to je još i danas živ pokret: el modernismo hispanoamericano.

Premda neistovjetni, moderna i modernizam ipak čine jednu cjelinu. Iako modernizmu pripadaju svi mogući manirizmi i modernizmi,

---

⁹ O modernizmu je u posljednje vrijeme najviše pisao Emile Poulat u knjigama *Histoire, dogme et critique dans la crise moderniste* (1968), *Intégrisme et catholicisme intégral* (1969) i *Catholicisme, démocratie et socialisme* (1977).

¹⁰ Kao žestoki protivnik modernizma msgr. Benigni osnovao je pokret »Sodalitium Pianum« (1909), koji je tajno djelovao pod nazivom »La Sapinière« i pratio hajku na moderniste. Zar nije shizmatički pokret msgr. Lefebvra »Fraternité Saint-Pie-X« daleki odjek Benignieva »Sodalitiuma«?

¹¹ Cit. prema *Christ in der Gegenwart*, br. 26(1988), str. 213.

ipak svi počivaju na novoj paradigmi (da se poslužimo riječima Th. Kuhna), čiji bi se ideali mogli sažeti u dvije riječi: novo i progresivno!¹²

A postmoderna?

Koliko je meni poznato, prvi je riječ postmoderna upotrijebio engleski historiolog Arnold Toynbee u svojoj poznatoj knjizi *A Study of History*.¹³ On je modernu nazvao »modern age«, a njezinu nasljednicu »postmodern age«. Njegov su novi pojam najprije prihvatili u arhitekturi¹⁴, zatim je objeručke prihvaćen u književnosti¹⁵, a onda u likovnim umjetnostima te u svim ostalim kulturnim područjima.¹⁶

Kad smo već upoznali što je moderna, preostaje nam još prefiks »post«. Nije ga teško doslovno prevesti, ali što on zapravo znači? Ako ga uzmemo u njegovom kronološkom značenju, onda je postmoderno sve ono što dolazi iza nečega što je bilo moderno. Prema tome, postmoderno je ono što je posljednje u tijeku, najmodernije. Ali, može li biti nešto modernije od modernoga? Očito je da je postmoderna vrlo relativan pojam.

Uzet zajedno s riječju moderna, uz koju je vezan, izraz »post« može imati više značenja: 1. nastupa nešto novo čega prije nije bilo, 2. to novo ipak nema svoj vlastiti temelj, nije sasvim novo, 3. dakle, u novome je konstitutivno uključeno i staro, 4. to staro ipak nije više presudno, 5. između starog i novog samo je vremenska granica i nema druge razlike osim kronološke.

Kako izaći iz tog labirinta? Je li postmoderna jedna nova epoha? Tako nova da u njoj nema više mjesta za tradiciju? U tom bi slučaju ona bila »dekonstrukcija modernog« (M. Ferraris) ili čak i sama destrukcija novoga? Teško je u to povjerovati.

Ako nije sasvim nova epoha, možda je postmoderna neko prelazno stanje iz modernoga u još modernije? Možda je moderna bila »nedovršeni projekt« (Habermas) što će se dovršiti u postmoderni? Pitanje je vrlo mudro i možda u sebi već krije i odgovor.

Prema nekima, bila bi postmoderna samo produženje staroga, odnosno njegov završetak (Lyotard). Postmoderna je prirodni epigon mo-

¹² Dr. Čedomil Čekada opisuje taj mentalitet: »Sve je dobro kako se danas radi. Sve je dobro što je novo. Sve je dobro što je u modi. Dvadeseti je vijek. Vijek kulture, napretka, civilizacije, slobode, znanja. Vijek koji je odbacio sve ono starinsko...«, *Blagovest* br. 9 (1965), str. 181.

¹³ Toynbee je epohu moderne shvaćao dosta široko. Za nj je »rana« moderna XIV. i XV. st., »moderna« je XVI. i XVII. st., »kasna« moderna je XVIII. i XIX. str., a postmoderna konac XIX. i XX. st. Postmoderna pripada tzv. suvremenoj povijesti.

¹⁴ P. PORTOGHESI, *Le Post-moderne*, Electa Moniteur, Milano—Paris 1983.

¹⁵ O. CORVALANO, *El Postmodernismo*, New York 1961.

¹⁶ J. F. LYOTARD, *La condition postmoderne*, Minuit, Paris 1979; A. WELLMER, *Zur Dialektik von Moderne und Postmoderne*, Suhrkamp, Frankfurt 1985; O. RABUT, *Peut-on moderniser le christianisme?*, Cerf, Paris 1986; A. HUYSSSEN (Hg), *Postmoderne*, Reinbeck 1986; P. KOSLOWSKI (Hg), *Moderne oder Postmoderne?*, Weinheim 1986; i *Die postmoderne Kultur*, Beck, München 1987; Ch. JENEKS, *Die Postmoderne*, Clett, Stuttgart 1987; W. WELSCH, *Unsere postmoderne Moderne*, VCH, Weinheim 1987.

derne, neka vrsta »modernog arhaizma«. Ona je rezultanta moderne, konačni »ishod modernističkih programa« (Ferraris). Prati je svijest o kontinuitetu, a da se ne upotrebljavaju »za izgradnju nove zgrade materijali dobiveni rušenjem stare« (Panofsky). Prema tome, postmoderna bi bila »le gout nouveau de la tradition« (F. Gaussen), a ne napuštanje »tekovina sadašnjosti«. ¹⁷

Neki su mišljenja da je postmoderna jednostavno antimoderna, ljuta protivnica svih modernih tekovina. Ona je postala reakcionarna snaga s nakanom da poruši modernističke nastranosti i restaurira »stara dobra vremena«. Ako je moderna bila za avangardu, onda novi trend jest antiavangarda. U tom bi se slučaju suvremena gibanja trebala nazvati antimoderna, a ne postmoderna.

A da postmoderna nije puka krilatica, parola, bez odgovarajućeg sadržaja? Šuplja fraza ili je ipak iskustvena, evidentna činjenica? Jesu li to dvije različite paradigme mišljenja i življenja ili je izmišljena još jedna prazna formula? Moderna je u svoje vrijeme bila pomodni izraz, zar to danas nije i postmoderna? Ne krije li se u svemu tomu »rat riječi, a ishod bitke je neodlučan«. ¹⁸

Je li postmoderna novi fenomen ili samo epifenomen moderne? Ne ide li ona usporedo s nekim drugim postumizmima, kao što su postindustrijsko, postkršćansko, postsocijalističko ili posthistorijsko doba? ¹⁹ Ili da se poslužimo još jednom jezičnom akrobatikom: ne živimo li mi zapravo u post-avan(t)-gardiji? Još smo previše blizu svojoj vlastitoj epohi da bismo je mogli procijeniti s prave distance. Još se svi zajedno kuhamo u istom loncu suvremenosti i ne možemo upoznati prave rezultate upotrijebljenih recepata. ²⁰

Historijski gledajući, povijest pozna mnoge postmoderne: neoplatonizam, neoaristotelizam, humanizam i renesansu antike, neoklasizam, novogotiku, romantizam, historizam itd. Sve su to bili post-pokreti i svi su oni značili nekakvu postmodernu. Vremenske su se granice stalno miješale i težile su ne progresu, već vraćanju povijesnog ciklusa (restauratio magna). Postoje razdoblja i pojedinci s kojima smo u neprilici gdje ih smjestiti. Tako neki smatraju Nietzschea izrazitim modernistom, a neki dalekim začetnikom postmoderne (Habermas). F. Jameson je dobro opazio da je postmoderna »polje sila« koje ne djeluju sve u istom pravcu.

Hoćemo li najnovije misaone i umjetničke pokrete (da ostanemo samo na filozofijskoj razini: fenomenologiju, humanizam, egzistencijalizam, strukturalizam, personalizam, neomarksizam, psihologizam i raz-

---

¹⁷ F. TORRES veli: »Postmodernizam označava novu etapu dugog puta riječi moderno, ostajući pritom u perspektivi otvorenoj prodorom Moderne s početka 20. stoljeća«, zbornik *Postmoderna*, str. 172. Slično misli i T. REŠKOVAC: »Postmoderna bi u tom slučaju bila imanentna kritika moderne, naime ona kritika koja polazi iz moderne i u moderni ostaje«, *Polja* 348—349 (1988), str. 66.

¹⁸ F. TORRES u zborniku *Postmoderna*, str. 162.

¹⁹ D. BELL, *The Coming of post-industrial society*, New York 1973.

²⁰ Stoga su mogući i suprotni zaključci. Tako književnik Svetislav Basara za sebe tvrdi: »Ja zaista ne znam šta je postmodernizam. Mislim da je i to jedna mistifikacija. Mene, eto, svrstavaju u postmoderniste, ali ne znam šta su oni našli u tome«, *Polja* 347 (1988), str. 31.

ne druge »nove filozofije«) svrstati u modernu ili postmodernu? Ako je moderna ljevica, je li onda postmoderna desnica? Ako je prva napredna, je li potonja nazadna? Mi nećemo ići putem politiziranja. Umjesto da suviše analiziramo, navest ćemo neke temeljne zasade na kojima počiva postmoderna.

1. Primjetno je da je postmoderna izgubila modernističku vjeru u neograničeni napredak čovječanstva (ekološki problemi!), u ljudski razum (mahovitost dvaju svjetskih ratova), u znanost (opasnost tehnokracije i manipulacije) i u sve društvene strukture (posvuda revolucije).

2. Oštro kritizira racionalizam, scijentizam, tehnicizam i redukcionizam. Nema više povjerenja u teorije, ideje i ideologije. Naglasuje spontanost, osjećajnost, iskustvo, intuiciju, iracionalno, holistički nazor na svijet.

3. Žali za gubitkom smisla za cjelovitost, naglasuje subjektivnost, individualnost, relativizam, pluralizam i otvorenost duhovnome (u čemu nije uvijek dosljedna, npr. kad ističe kriterij prakse na štetu načela).

4. Raspoloženje postmoderne čini opći pesimizam, strah od budućnosti²¹, užas zbog moguće apokalipse, prijetnja nuklearne kataklizme, otklon od futurizma prema utopijama, nesigurnost i tjeskoba, vraćanje majci Zemlji (ekologija).

5. Taj strah od sadašnjih i budućih prijetnja ljude postmoderne okreće prema prošlosti²², prema »sretnim« počecima, prema »izgubljenom raj« i nevinosti. Povratak mitu značajka je postmoderne. Dok je moderna htjela biti Logos, postmoderna je Mythos.

6. A povratak mitu donosi smisao za protologiju, simbolizam, pamćenje prošloga, nostalgiju za starim »dobrim« vremenima, traganje za korijenima, poštivanje baštine i romantiku. Razni »revivali« ukazuju na pojavu konzervativnosti.

7. Ugroženi besmisлом sadašnjice ljudi osjećaju potrebu smisla i sigurnosti. Pošto je ne nalaze tu-i-sada, oni je traže u vjeri i transcenciji, na tragu su novim nepoznatim svjetovima. Siti sekularizacije otvaraju dušu zrakama svetoga. Traže nove »svece«, yogie i gurue.

8. Premda bi se dalo naslućivati da postmoderna nije prijatelj modernoj kulturi, ona ipak promiče globalizaciju kulture (ne više eurocentrizam), dekolonizaciju, inkulturaciju, masovnu kulturu, populističku estetiku (pop-art), primijenjenu umjetnost i obnovu pripovijedanja (narracije).

P. Bürger je oštroumno zapazio jednu semiološku oznaku postmoderne. On ju je nazvao »razbijanje jedinstva znaka«. U pravilu, znak bi se morao sastojati od jedinstva označitelja (signifiant) i označenoga (signifié). U postmoderni to se jedinstvo razbija, označitelji dobivaju prevađu.²³

Ako smo govoreći o modernoj konstatirali da su modernisti bili zanesenjaci, entuzijasti, slobodari, progresisti i esteti (doduše, uz dosta na-

---

²¹ R. W. EMERSON: »The end of the human race will ultimately be that it will die of civilization.«

²² F. TORRES: »Nasuprot starim modernima, koji mehanički ponavljaju zastarjele avangardističke lekcije, pravi moderni odsada su bez sumnje ovi 'postmoderni' koji propovijedaju nov odnos prema prošlosti«, nav. čl., str. 171.

²³ *Kulturni radnik* 2 (1987), str. 117.

ivnosti), za postmoderniste možemo kazati da su skeptici, razočarani, otriježnjeni, deluzionirani i ustrašeni ljudi, zlopamtila. Ne samo mladi, svi smo mi »skeptična generacija« kojoj treba mnogo vjere i nade.

Perspektive

Nije lako postaviti jasnu razliku između moderne i postmoderne. Fronte su izmiješane, redovi pokolebani. Granice, i vremenske i sadržajne, fluidne su i nesigurne. Ipak postoje. Kao usporedba moglo bi nam poslužiti sjećanje na braću Prometeja i Epimeteja. Prometej je simbol modernih težnja: antagonizam s bogovima, znanost, tehnika, progres. Epimetej (epi!) je, naprotiv, prijatelj bogovima, prihvaća njihove darove, ali ih nepovratno gubi (Pandorina kutija). Čini se kako već pripada sudbini ljudske povijesti da poslije Pro-meteja uvijek dolazi na red neki Epi-metej. Napokon, braća su. A možda je ta činjenica i neki tračak nade?

Staro je prosvjetiteljstvo davalo prednost umu i znanju, moderna je to prihvatila s naglaskom na akciji, tehnici i novosti, dok postmoderna, razočarana u sve moderno, teži nadopuniti nedostatke racionalizma i modernizma. Dok je za modernu važno imati, za postmodernu je važnije biti. Dok su za modernu vrijedne stvari, za postmodernu su vrednije osobe. Moderna je okrenuta svijetu, njegovu otkrivanju i korištenju, postmoderna u njemu otkriva Duh i želi upoznati nadsvijet. Za modernu je prva tehnika, za postmodernu etika. Moderna se uzdala u ideologiju i politiku, a postmoderna u vrlinu i osobnost, naročito poslije revolta godine 1969. Moderna gleda na fragment i promiče specijalizaciju, a postmoderna traži cjelinu i smisao (holizam). Moderna se oslanjala na industriju i konzumizam, postmoderna propovijeda askezu. Moderna je zahtijevala sekularizaciju, postmoderna nagoviješta sakralizaciju. Ukratko: moderna je kritika tradicije, postmoderna je kritika moderne i uvažavanje trajnih vrednota.

Kao tipična predstavnika postmoderne možemo navesti tzv. »New-age-movement« (Pokret novog doba).²⁴ Nisam kanio ovdje opisivati značajke tog pokreta (to ćemo učiniti jednom drugom zgodom), samo ću navesti ključna gesla novodobnog strujanja, kako ih navodi jedan od njegovih pokretača, znanstvenik i filozof Fritjof Capra: »Približavamo se prekretnici. Kulturni preobražaji takve veličine i dubine ne mogu se spriječiti..., veliki prijelaz koji uskoro treba nastupiti..., ponovno prepoznavanje nekih vrijednosti koje su bile odbačene..., temeljita promjena u duhovnom ustrojstvu zapadne kulture..., preoblikovanje većine društvenih odnosa..., faze prevrednovanja i kulturnog preporoda...«²⁵

Prema tome bi J. Kos mogao imati pravo kada tvrdi da je postmoderna novo doba poslije moderne.²⁶ Ona, prema tome, ne bi korjenito dokidala i poricala modernu. Drugi, naprotiv, u postmoderni vide »requiem modernizmu« i njegovim idejama. Na prvoj liniji stoji i H. J. Höhn: postmoderna je samo oživljavanje moderne i nadopuna njezinih

²⁴ M. KEHL, *New age oder Neuer Bund?*, Grünewald, Mainz 1987; B. SCHLINK, *New age aus biblischer Sicht*, III. izd., Evangel. Marienstschwesternschaft, Darmstadt 1988; Ch. SCHORSCH, *Die New Age-Bewegung*, Mohn, Gütersloh 1988.

²⁵ F. CAPRA, *Vrijeme preokreta*, Globus, Zagreb 1986, str. 32 i 33.

²⁶ *Sodobnost* 10 (1987), str. 948.

neispunjenih težnji.²⁷ H. J. Türk ne misli da je postmoderna neka nova epoha, nego da je upravo imanentni strukturni princip moderne.²⁸ Za Lyotarda je postmoderna nadilaženje moderne, njezina nadopuna, epoha budućnosti. A J. Habermas u njoj još vidi reakciju na modernu, konzervativnu ideologiju, natražnjaštvo.

Za veći dio mislilaca postmoderna ostaje zagonetna i dvolična. Teško se odvažuju dati svoj sud o njoj. Ona im je nalik bogu Janusu s dva lica. Ima i onih koji stavljaju u pitanje i njezinu egzistenciju i njezin smisao: »Postmoderna rizikuje da se pojavi kao pseudo-pojam, a postmodernizam kao varljiva perspektiva ili pak kao još jedna taktička diverzija Modernosti same.«²⁹

U odnosu prema vjeri postmoderna je načelno pozitivnija od moderne. I to više prema religiji kao takvoj nego prema kršćanstvu i Crkvi. Tim se tračnicama kreće i upravo spomenuti pokret »New-age«; njegova je vjera više svjetovna i gnostička. Njemu su nalik i »nova gnoza«, pokret hipija, »djeca Božja« i mnoge istočnjačke sekte što su se pojavile na Zapadu. U duhu postmoderne djeluju ne samo svjetovni pokreti (zeleni, pacifisti, alternativci, nova desnica) već i neki vjerski (pentekostalisti, karizmatici, neke bazne i molitvene skupine). Izgleda da se vraćamo novoj sakralizaciji života i svijeta. Zanimanje za vjeru mnogo je veće. To svjedoči i Michel Serres, profesor filozofije na sveučilištu Paris I: »Kad sam 1967—70. htio pobuditi zanimanje svojih studenata, govorio sam im o politici, a ako sam ih želio nasmejati, govorio sam im o religiji. Danas je sasvim obratno.«³⁰

Nakon što smo malo podigli tajnoviti veo nad novorođenom bebom nazvanom postmoderna, nameće nam se biblijsko pitanje: a što će biti s tim djetetom? Kad bi se postmoderna iscrpljivala samo u kritici moderne, ostala bi jalova i provizorna. Bila bi obična retrospektiva. No budući da ona ima i svoje vlastite ideale i ciljeve, pred njom stoji i perspektiva i perspektiva. Kakva? Dobra ili loša, duga ili kratka?

Ako bude više cijenila pozitivne tekovine moderne i ujedno bude bolje ostvarila vlastiti program, možemo joj navijestiti lijepu budućnost, ali ne dugu. Polazeći od činjenice da se idejne i misaone epohe smjenjuju sve brže, čini se da će postmoderna biti još kraća od njezine prethodnice. U svakom slučaju, preostaje nam neizvjesnost.³¹

²⁷ *Orientierung* 10 (1988), 115.

²⁸ »Die Postmoderne ist keine Zeit nach der radikalen Zeitenwende, sondern immanentes Strukturprinzip der Moderne selbst«, u *Stimmen der Zeit* 3 (1988), str. 160.

²⁹ M. KOZOMARA, u zborniku *Postmoderna*, str. 71.

³⁰ *Jeunes et Vocations*, avril 1988, str. 61.

³¹ H. J. HÖHN: »Wir müssen mit der Gewissheit zunehmender Ungewissheit leben. Zumindest davon haben die Theoretiker der Postmoderne eine sehr präzise Ahnung«, u *Orientierung* 10 (1988), str. 117.

L'ÂGE MODERNE ET POSTMODERNE

Résumé

L'auteur d'abord se demande sur la signification des mots: la mode, la modernité, le modernisme. Il cherche de signaler le temps et les éléments constitutifs de l'âge moderne. Après, il s'interroge sur l'existence et le sens du terme postmoderne. Ayant ses racines dans l'âge et dans la pensée moderne, l'ère de postmodernisme fait déployer ses propres buts, idées et programmes.

La comparaison entre les deux âges révèle leurs qualités positives et négatives. Malgré de certains avantages, ayant en vue les lois de l'histoire, l'âge postmoderne ne peut avoir un long avenir.